

ЛЕКЦІЯ 1

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ.

План

1. Особливості педагогічної діяльності вчителя.
2. Поняття педагогічної майстерності.
3. Педагогічна майстерність учителя і педагогічна творчість.
4. Компоненти педагогічної майстерності.

Література

1. Іваницький О. І. Психолого-педагогічна підготовка як невід'ємна складова процесу формування інтегральної компетентності майбутніх магістрів предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія). *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта та наука крізь виклики сьогодення» (17 - 19 травня 2023 року, м. Запоріжжя). Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2023. Вип. 2(54).* URL: <https://drive.google.com/file/d/14qOE1XQ0qOrE-xPjA8nndune0hLP5SnZ/view>.
2. Шалівська Ю. Професійне самовиховання майбутнього вчителя: теоретичні аспекти проблеми. *Інноватика у вихованні. 2019. № 10. С. 281-288 .* URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/196/181>.
3. Кравчина Т. Рефлексивна позиція педагога: методи і прийоми рефлексії педагогічної діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика, 2022. Том10, No7. С. 39-43. DOI: 10.31110/2616-650X-vol10i7-006.*
4. Нова українська. школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Психологічне забезпечення педагогічної майстерності: навч.-методич. посіб. / І. А. Бурлакова та ін. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 276 с.

1. Особливості педагогічної діяльності вчителя.

У широкому розумінні педагогічну діяльність розглядають як діяльність з метою виховання підростаючого покоління, що є об'єктом дослідження різних галузей педагогічної науки (загальної, соціальної, вікової, корекційної педагогік, методик та ін.).

У Законі України «Про освіту» зазначено, що педагогічна діяльність – це інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей

Компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [Закон «Про освіту»].

Суб'єкт освітньої діяльності – фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність. Своєю чергою, **освітня діяльність** – діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті.

Освітню діяльність здійснюють не лише педагогічні працівники, а й батьки, громадські організації, керівники підприємств і установ, засоби масової інформації та ін. Така діяльність є *загальнопедагогічною*, тобто реалізується кожною людиною стосовно самої себе, своїх дітей, товаришів, колег тощо.

Як *професійну*, освітню діяльність здійснюють у спеціально організованих суспільством освітніх установах – закладах дошкільної, середньої, вищої освіти та ін. **Заклад освіти** – це юридична особа публічного чи приватного права, головним видом діяльності якої є освітня діяльність [45]. Освітню діяльність тут здійснюють фахівці, що отримали відповідну кваліфікацію (*кваліфікація* – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена

відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (додаток 1.1)).

Освітню діяльність з дітьми дошкільного віку здійснюють заклади дошкільної освіти та інші заклади, що провадять освітню діяльність у сфері дошкільної освіти. Педагогічними працівниками у таких закладах є вихователі дітей дошкільного віку, практичні психологи, соціальні педагоги, керівники гуртків та ін.

Загальними характеристиками педагогічної діяльності, як і будь-якої іншої діяльності, є її *умотивованість, цілеспрямованість, предметність, поліфункціональність*.

На посаду вихователя дітей дошкільного віку призначають особу, яка має відповідну вищу педагогічну освіту, а також стан здоров'я якої дає змогу виконувати професійні обов'язки. Діяльність дошкільного педагога передбачає: організацію життєдіяльності дітей згідно з вимогами Базового компонента дошкільної освіти; всебічний розвиток дітей з урахуванням їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психологічних і фізичних особливостей, культурних потреб; збереження та зміцнення здоров'я дітей.

Закон України «Про дошкільну освіту» зосереджує увагу на таких **завданнях**:

- збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;

- виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, М 13 **Основи педагогічної майстерності**

державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля;

- формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду;

- виконання вимог *Базового компонента дошкільної освіти*, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту;
- здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї [43].

Існує кілька підходів до розуміння сутності професійної педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний.

У межах *структурного підходу* аналізують психологічні складові: мотив, мету, педагогічні дії, педагогічні вміння та навички .

Відповідно до *функціонального підходу*, розглядають функції, які реалізує педагог (розвивальна, навчальна, виховна, освітня; діагностична, прогностична, проектувальна, конструктивна, комунікативна, організаційна, планувальна, контрольна та ін.).

Функціональні компоненти педагогічної діяльності:

1) *гностичний* – об'єднує здатність до аналізу, узагальнення, уміння формулювати стратегічні, тактичні й операційні завдання щодо виховання і навчання, виробляти стратегію їхнього розв'язання, оцінювати проекти рішень і способи їхньої реалізації, знаходити продуктивніші шляхи;

2) *проектувальний* – передбачає формулювання системи цілей і завдань, планування власної діяльності і діяльності дітей;

3) *конструктивний* – пов'язаний із відбором та організацією навчального матеріалу;

4) *організаторський* – передбачає здатність здійснювати освітній процес, створювати розвивальне середовище для дитини;

5) *комунікативний* – передбачає уміння встановлювати і розвивати педагогічно доцільні взаємини з дітьми, їхніми батьками, колегами.

Особливістю *рефлексивного підходу* є розгляд педагогічної діяльності з позиції взаємодії, законів спілкування. Вихователь та діти є суб'єктами взаємодії, де педагогові належить роль організатора, керівника («режисера»), помічника, наставника. Йдеться про міжособистісне порозуміння, особливості сприймання внутрішнього світу іншої людини. Якість освітньої діяльності, педагогічного спілкування, рівень досягнення високих

результатів у навчанні і вихованні дітей залежать від того, що дошкільний педагог вважає пріоритетним у професії, який він сам як особистість, як суб'єкт діяльності. У цьому випадку розрізняють стиль діяльності – систему найефективніших прийомів і способів діяльності й поведінки.

Стиль педагогічної діяльності є інтегративною характеристикою, що відображає стиль управління, стиль спілкування, стиль поведінки і когнітивний стиль педагога. Він зумовлений специфікою самої діяльності, індивідуально-психологічними особливостями її суб'єктів [120].

Головні *функції* педагога:

Навчальна (дидактична) функція. Педагог як носій знань передає їх дітям, і чим він обізнаніший, тим краще вони засвоять науку. Сьогодні, коли обсяг знань постійно збільшується (неможливо досягнути їх однією людиною), змінилося бачення дидактичної функції. Головним стало не передавання знань, а формування вмінь здобувати їх самостійно. Цінність педагогічної праці вбачають у вмінні бути організатором процесу засвоєння знань.

Розвивальна функція. Її сутність полягає у створенні сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу учня, його саморозкриття, самоутвердження, самореалізації, у забезпеченні демократичних засад освітнього процесу, його скоординованості за цінностями та цілями. Педагогу необхідні методична гнучкість, орієнтування у знаннях, якими оволодіватимуть діти.

Виховна функція. Бути вихователем – означає трансформацію поставлених суспільством перед освітою цілей у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних особистісних якостей у кожної дитини. Ця функція полягає в тому, щоб загальнолюдські цінності стали провідниками свідомості й поведінки особистості.

2. Педагогічна майстерність учителя і педагогічна творчість.

Педагогічна майстерність – вияв власного «Я» у професії (самореалізація) та високого рівня освітньої діяльності. Вона визначається як

вища, творча активність вихователя, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання та виховання.

На думку С. Гончаренка, педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Її необхідними складовими є гуманістична позиція та професійно значимі особистісні риси і якості [25, с. 251].

Автори О. Мороз та В. Омеляненко тлумачать поняття «педагогічна майстерність» як досконале, творче виконання педагогом професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня його інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення вихованців (додаток 2.1) [77].

Педагогічна майстерність – це інтегральне утворення особистості педагога, яке поєднує в собі особистісні якості та професійні компетентності; конструктивний характер діяльності з прогнозуванням найближчих і віддалених перспектив діяльності; досконале володіння арсеналом засобів, методів та прийомів суб'єкт-суб'єктної взаємодії; уміння трансформувати педагогічну ситуацію у завдання та знаходити оптимальні шляхи його розв'язання; талант, прагнення до самовдосконалення та здобуття освіти впродовж життя.

Вагомим є визначення *структурних компонентів педагогічної майстерності*, розглянутих у дослідженнях І. Зязюна, таким як: *гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка*.

1. Гуманістична спрямованість (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації). Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних

норм поведінки, взаємовідносин, стосунків з іншими людьми. Йдеться про виявлення професійної ідеології вихователя, його гуманістичного ставлення до педагогічної діяльності, її змісту, мети, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, не зможе досягти успіху в педагогічній праці. Тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

3. Компоненти педагогічної майстерності.

Вагомим є визначення *структурних компонентів педагогічної майстерності*, розглянутих у дослідженнях І. Зязюна, таким як: *гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка*.

1. Гуманістична спрямованість (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації).

Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки, взаємовідносин, стосунків з іншими людьми. Йдеться про виявлення професійної ідеології вихователя, його гуманістичного ставлення до педагогічної діяльності, її змісту, мети, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, не зможе досягти успіху в педагогічній праці. Тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

а) *на себе* – самоствердження («Я» – справжній вихователь);

б) *на вихованця* – допомогти йому бути щасливим (дитина – найбільша цінність, центр уваги); М 26 **Наталія МАЧИНСЬКА, Анна ФЕДОРОВИЧ, Наталія ЯРЕМЧУК**

в) *на засоби впливу* (програма, способи впливу, заходи);

г) *на мету освітньої діяльності* (гуманізм – сприяння всебічному розвитку кожної дитини).

2. Професійна компетентність, професіоналізм. Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних), умінь, навичок, критичних поглядів і оцінок, високого рівня загальної культури, усвідомлення потреби самовдосконалення (рис. 3).

Компетентним (від лат. *competens* – «відповідний», «здатний») фахівцем, на думку вчених, є знаючий, обізнаний у певній галузі фахівець, що має право, використовуючи свої знання, робити або вирішувати щонебудь, трактувати щонебудь, здатний мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання й досвід.

Професійна компетентність (за О. Власовою) поєднує три основні складові педагогічної праці: *педагогічну діяльність, педагогічне спілкування та прояви особистості педагога.*

Структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога (додаток 2.2).

Для того, щоб зацікавити дітей навчальним матеріалом, зробити для них інформацію «живою» і доступною, знання вихователя повинні бути особистісно забарвленими, отож варто висловлювати власне ставлення до матеріалу, особисте розуміння проблеми, свої міркування.

Зміст теоретичної готовності вихователя виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Зміст практичної готовності педагога виражається у зовнішніх (предметних) вміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські та комунікативні вміння. Організаторська діяльність забезпечує залучення дітей до різних видів діяльності й організацію діяльності дитячої групи (мобілізаційні, інформаційні, розвивальні, орієнтаційні вміння).

3. Педагогічні здібності. Сукупність психічних особливостей, необхідних для успішного оволодіння освітньою діяльністю, її ефективного здійснення:

- *толерантність*: чутливість до людини, особистості, яка формується;
- *комунікативність*: потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника відчувати задоволення від спілкування, здатність завойовувати авторитет і довіру;
- *перцептивні здібності*: професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками;
- *динамізм особистості*: активність, гнучкість впливу на іншу особистість;
- *емоційна стабільність*: володіння собою, самоконтроль, саморегуляція;
- *оптимістичне прогнозування*: передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне, вірою у перспективу її розвитку;
- *креативність*: здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативне розв'язання проблемних ситуацій;
- *впливовість*: здатність впливати на психічний і моральний світ дітей у певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його.

4. Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння, форма організації поведінки вихователя) є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки дошкільного педагога, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів освітньої роботи з дитиною, групою дітей відповідно до мети виховання.

Педагогічна техніка:

а) вміння використовувати свій психофізичний потенціал як інструмент виховного впливу (володіти своїм фізичним, психічним, емоційним станом; голосом, мімікою, пантомімікою);

б) вміння впливати на інших (вербальні, невербальні засоби спілкування).

Поняття педагогічної техніки містить дві складові: *внутрішню техніку*, яка передбачає духовне здоров'я вихователя, створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття; *зовнішню техніку* – втілення внутрішнього переживання в тілесній природі (міміці, голосі, мовленні, рухах, пластиці).

До основних **елементів педагогічної техніки** належать: *техніка мовлення* (голос, дихання, дикція, інтонаційне забарвлення тощо), *виразний показ почуттів і ставлень* (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд загалом), *професійна самопрезентація педагогом свого психічного стану* (самоконтроль, витримка тощо).

Справжня професійно-педагогічна спрямованість особистості – це стійка мотивація на формування особистості дитини, її всебічний гармонійний розвиток. Її вважають *гуманістичною* і втілена вона у ставленні до дитини як до найвищої цінності, визнанні її права на свободу і щастя, вільному розвитку і прояві своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе й оточення людина може лише за умови впевненості у собі самій. Остання зміцнюється тоді, коли сприймають й оцінюють не тільки її позитивні якості, а й усю особистість загалом, тобто коли її люблять, поважають, визнають її гідність, виявляють гуманність.

Гуманістична спрямованість педагогічної діяльності – це орієнтація на вихованця як на суб'єкта, який має право на самовираження, свободу поведінки й самореалізацію. *Гуманний* – людяний у своєму ставленні і діях до інших людей.

Водночас гуманізм не є абсолютизованим усепопеченням і покірністю стосовно недосконалості людини. Педагог повинен ставити перед вихованцем посилені і розумно сформульовані вимоги з метою його подальшого розвитку. Виявляючи в діалозі, співпраці, партнерстві повагу до дитини, толерантність і справедливість, вихователь тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності, є співучасником зміцнення демократичного ладу.

Компоненти педагогічної майстерності можна розглядати як конкретні вимоги до особистості педагога (риса, якими він має володіти):

- ☐ професійна компетентність (знання педагогіки, вікової психології та ін.);
- ☐ фахові знання (володіння змістом навчального предмета і методикою його викладання);
- ☐ педагогічні здібності (дидактичні, організаторські, комунікативні, перцептивні, сугестивні, науково-пізнавальні);
- ☐ педагогічні вміння (уміння організовувати власну педагогічну діяльність, освітню діяльність вихованців; формувати мету навчання, виховання і розвитку особистості дитини; здійснювати моніторинг результативності навчання);
- ☐ творчість педагога (креативність та умови її реалізації в освітньому процесі);
- ☐ педагогічний досвід (поглиблення фахових знань, розширення ерудиції, удосконалення методики та технології викладання, сформованість гуманно-демократичного стилю спілкування з дітьми);
- ☐ особистісні якості педагога (любов до дітей, доброта, порядність, щирість, толерантність...);
- ☐ педагогічна техніка (володіння комплексом прийомів, що дають змогу глибше, яскравіше, талановитіше виявити себе і досягти успіхів у розвитку дітей).

Критерії педагогічної майстерності: гуманність і науковість, педагогічна доцільність (за спрямованістю), оптимальний характер, продуктивність (за результатами), демократичність, творчість (оригінальність), діалогічність (характер взаємовідносин з усіма учасниками виховного процесу).

Рівні майстерності: елементарний, базовий, досконалий, творчий.